

Mədəniyyətimiz

№ 16 (1384) 25 yanvar - 26 yanvar 2017-ci il

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ YANINDA
KÜTLƏVİ INFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN
İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDU

QARDAŞ ELLƏR YERİNDƏMİ...

(əvvəli ötən sayımızda)

1988-ci ildə SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının nəzdindəki Ümumittifaq Xalq musiqi yaradıcılığı komissiyası Moskva yaxınlığında yerləşən Ruza şəhərində Elmi-praktiki seminar keçirirdi. Həmin seminarda iştirak etmiş qazaxıstanlı həmkarımız P.Şəgebayevkonur və qıyğacı kimi terminlərindən bəhs edərkən xalqlarımız arasında ümumiyyətlə mədəni əlaqələrin nə qədər dərin olduğuna heyran oldum. Axı, həmin leksik vahidlər hər bir azərbaycanlı tərəfindən asanlıqla başa düşülən söz içiləridir. Qazax musiqisində həmin terminlərdən birincisi səsin tembr, ikincisi isə melodik hərəkətin istiqaməti mənasını bildirir.

Musiqi əlaqələrinin açıqlanmasında qohum dillərin söz vahidləri bir yol göstəricisi kimi mühüm rol oynayır. Söz kimi qədim və əsrlərin, hətta qəri-

nələrin sınağına sinə gərmiş abidələrdən çıxış edərək əsaslı musiqi-tarixi tədqiqatlar aparmaq necə də gözəl olardı. Fikrimi bir-birilə sıx bağlı olan aşağıdakı cüt istilahlər vasitəsilə aydınlaşdırmaq istəyirəm.

Möhtəşəm Türk Dünyasının üç bir bucağında və ya Volqaboyu, Altaylar və Anadolunun əhatə etdiyi böyük bir üçbucaqda oxşar ritmik üslablara uyğun oxşar terminlər mövcuddur: Bir-birindən çox-çox uzaq olan həmin qardaş ellərdə özinküykısa küy (tatar və başqırd dillərində) ozın jır - kısa jır (-tuvalılarda), uzun hava-qırıq hava (Anadolu tükçəsində) kimi önəmli musiqi terminləri istifadə olunur. Bəs, görəsən Anadolu ilə Altaylar arasında qalan Azərbaycan, İran, Qafqazlar, Orta Asiya və Qazaxıstanda niyə buna bənzər terminlər olmasın? Düşünürəm, müvafiq üslublar varsa, onlar dil vasitəsilə bu və ya başqa şəkildə öz əksini tapmalıdır. Tanınmış bəstəkar,

“Xalq musiqimiz, muğam sənəti ümumdünya musiqi sənətinin zirvəsidir”.

İlham Əliyev,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

musiqişünas və türkoloq, professor Aydın Əzimov məsələyə özəl bir mövqedən yanaşaraq Azərbaycan musiqisi timsalında aydınlıq gətirir.

Bəstəkarın fikrincə xalqımızın uzun hava növü olan bayatı oxumalarına boyatı deməsi heç də təsadüfi deyildir. Onun etimoloji kökünü təşkil edən boy atmaq feili uzanmaq və ya sadəcə uzun mənasını verir. Bayatı-boyatı musiqi və şeirdən yoğrulmuş qədim folklor sinkretizminin bir nişanəsi olduğundan ikinci bir anlam da qazanmışdır - (qədim, əski və ya köhnə). Bu mənada məhz boyat aş, boyat çörək deyimləri yaxşı məlumdur (heç vaxt bayat çörək deyilməz).

Boyatılarda zamanın axarı müəyyən vahidlərə bölünmədən sərbəst şəkildə uzanıb gedər. Eyni medalın ikinci üzü isə zaman prosesinin xırdalanması ilə bağlıdır. Onun qırılmasından qırıq hava, qısalmamasından kısa küy, kəsilməsindən isə kəsmə kimixalq terminləri yaranır (məsələn, Kəsmə şikəstə). Bu məsələdə A.Əzimovun görüşlərindən bəhrələndiyim üçün ona öz təşəkkürlərimi bildirirəm.

Heca vəzninin bir şeir ölçüsü kimi də işlənən bayatılara qardaş Türk xalqlarının folklorunda rast gəlirik (məsələn, mani, aydım, koşuk və s.) Bu şeir formasının mənşeyini və təşəkkülünü araşdırmağa gələndə tədqiqatçılar eyni qanunauyğunluqlarla qarşılaşacaqlar.

1991-ci ildə Almatıda mənə hədiyyə edilən qazax musiqisinin qrammofon valları içərisində “Korkit Atanın küyləri” müəyyən mənada heyretimə səbəb oldu. Oğuzların qəhrəmanlıq dastanı “Kitabi-Dədə Qorqud” təxminən min il bundan qabaq yazıya köçürülmüş, müəyyən versiyaları Vatikan və Drezden kitabxanalarına gedib çıxmış, şifahi ənənələri isə musiqi ilə birlikdə yurdumuzda tamamilə unudulmuşdur. Unudulmaz Aşıq Hüseyn Saraclının söylədiyi bir epizod da dastanın 1938-ci (????) ilə aid nəşrindən alınmış olmalıydı. Təsadüfi deyil ki, Bülbül 1938-ci il Gəncə ekspedisiyası zamanı yaşlı kişilərdən Dədə Qorqud barədə soruşanda onlardan heç bir cavab ala bilməmişdi.

Qazaxıstan isə, xüsusilə Sır-Dərya çayının ətrafındakı Sır elində Korkit Atanın küyləri də, onun haqqında epik mətnlər də canlı şəkildə saxlanılmışdır.

Nə isə, vala yazılmış dastanın mətnini yaxşı başa düşmədimsə, ilk anlarda Korkit Atanın küylərini də uzaq bir miras kimi qəbul etdim. Kamanla çalınan Kıl kobız alətində ifa edilən küylər Azərbaycan aşığılarının saz havalarından dərhal fərqlənirdi. Onlar arasında hər hansı bir paralelləri axtarmaq əbəs idi. Lakin musiqi ünsürlərindən lad-melodik xüsusiyyətlər yavaş-yavaş diqqətimi cəlb etməyə başladı. Həmin uyğunluqlar, qərribə də olsa, küylərə

Azərbaycan muğamlarının ayrı-ayrı şöbələri arasında özünü göstərirdi. Başqa sözlə, oxşar lad təfəkkürü hər bir xalqın dominant musiqi janrında formalaşmış inkişaf etmişdi.

Adı gizlin saxlanılan bir fonograf kolleksiyasında Qərbi Azərbaycandan toplanmış xalq musiqi nümunələri özünə yer almışdır. Onların arasında laylaları, ağıları, el mahnılarını, aşiq havalarını, əmək nəğmələri qəbilindən olan holavarları göstərmək olar.

Həm saz müşayiəti ilə, həm də saz-sız olaraq lentə köçürülmüş aşiq havaları bir cəhəti ilə xüsusi diqqətə layiqdir. Reçitativ tərzli oxumalar türkmən baxışlarının, bəlkə də qazax akınları və başqalarının epik musiqi üslubu ilə heyratamiz dərəcədə bənzər xüsusiyyətlərə malikdir. Doğrudur, səsyazıların köhnəliyi və bəsit-texniki vasitələrin havaların söz mətnini aydın eşitməyə imkan vermir. Lakin bu nöqsanın bəlkə də bir müsbət cəhəti ola bilər: sözlər aydın eşidilsəydi, nümunələrin Azərbaycan aşığılarının ənənəsinə sıx bağlılığı daha qabarıq şəkildə təzahür edərdi. Halbuki Orta Asiyanın qohum xalqlarının ortaq mədəni dəyərləri arasında musiqi bənzərlikləri də böyük əhəmiyyətə malikdir.

Yadımda qalmış diqqətəlayiq üslubi xüsusiyyətlərdən biri də Azərbaycan və Türkiyə aşığılarında tez-tez rast gəldiyim aksak ölçülərdir. Türkmənlərin dütar, qazaxların isə domnbra və s. xalqların musiqisində də çox səciyyəvi olan bu cəhət ciddi nəzəri təhlillərə layiqdir. Hətta həmin ölçülər öz həcminə görə (yeni zaman dilimlərinin sayı etibarilə) Azərbaycanda məlum olan 5/8 və 7/8 vəznələrindən daha geniş olsun gerek.

Sonradan, axsak ölçülərin tərifini elmi ədəbiyyatda, xüsusən də, Türk dilində yazılmış kitablarda çox aradımsa da, verilən açıqlamalar məni yalnız qismən qane edə bildi. Çünki axtardığım suallara cavab olaraq ya konkret ölçülər qarşıma çıxır, ya da onların iki və üçdillimli özləklərdən əmələ gəlməsi göstərilirdi. Sonuncu prinsip isə axsaq ölçülərdə qarışıq ölçülərin ümumi cəhətini təşkil edir və aralarında mövcud olan önəmli fərqləri izah etməkdə yetərli sayılmaz.

(Ardı var)

Fəttah Xalıqzadə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
PREZİDENTİ YANINDA KÜTLƏVİ
INFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN İNKİŞAFINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ FONDUNUN
MALİYYƏ YARDIMI İLƏ

